

Karl Larenz:

Lehrbuch des Schuldrechts, Band I: Allgemeiner Teil

(14. Auflage, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1987, XX + 668)

А. Опште карактеристике дела

1. Пред нама је четрнаесто издање *Општијег дела облигационог права*, чији је аутор један од најпознатијих и најпризнатијих правних писаца овог века: Карл Ларенц (Karl Larenz).¹ За њега се може заиста рећи да је „духовни отац“ великог броја правника, и то не само у својој земљи него и изван ње. Јер Ларенцов двотомни уџбеник облигационог права преведен је на више страних језика, а многи инострани правници читали су га и у оригиналу. Спада у ред „великих“ уџбеника, који ниједан домаћи истраживач проблема из домена облигационог права није могао да заобиђе. Сем тога, то је дело на које су се немачки врховни судови, у својим одлукама, највише позивали. С друге стране, Ларенц у овом уџбенику обилато презентује одлуке Савезног врховног суда Немачке и бившег Reichsgericht-а. И то не само оне које су подударне са његовим ставовима, него и одлуке које одударају од његовог мишљења. Ларенцов уџбеник тако верно одражава стање немачке судске праксе и правне теорије, али и властите идеје пишчеве. Све што је у овом уџбенику изложено, казано је јасно и уверљиво, образложено и поткрепљено примерима из судске праксе и ставовима из правне теорије. Здружили су се у њему велика правна култура, изванредни резони и говорна моћ писца. Једном речју, уџбеник се одликује познатим Ларенцовим даром и маром.

2. Из предговора пишчевог дознајемо да је он и у овом издању књиге следио исти циљ као и у претходним издањима: тежио је да напише уџбеник чији ће сви делови бити међусобно повезани, читљиви и по себи разумљиви, тако да пруже заокружену слику изложених правних института. Као и раније, писац се и овог пута трудио да читаоцу разјасни и садржину и смислену повезаност правних норми. Промењене су само теме на које су стављени

¹ О Ларенцу као правном писцу и човеку уопште видети приказ његовог прерађеног *Општијег дела грађанског права*, објављен у: *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1–3/1997, стр. 240–241.

посебни нагласци и неке старије судске одлуке замењене су новим. Но, Ларенц се није задовољио пуким актуализовањем свога уџбеника, него је многе његове делове побољшао и проширио. Због тога је ово издање (последње за живота пишчевог) за целих 60 страница веће од претходнога. Ако се има у виду чињеница да га је Ларенц припремао у време кад је већ био премашно осамдесету годину живота, онда постаје јасно колико је он био неуморан у своме раду. Ларенц је бивао све старији и немоћнији, али је његов уџбеник остао млад и моћан. Не само што је надживео писца, него ће још задуго трајати.

Б. Садржина дела

1. Ларенцова књига се састоји из увода и седам поглавља, којима претходе дугачки спискови одговарајуће литературе. На почетку стоји детаљан садржај целог уџбеника и објашњење употребљених скраћеница, док на крају следују стварни регистар појмова и регистар законских параграфа са знаком места њиховог навођења. Све то, међутим, није нека особеност Ларенцовог уџбеника, него је немачки стандард.

2. Уводни део има три параграфа, од којих је, и по обиму и по садржини, најважнији други. Он носи назив „Структура облигационог односа“ и обухвата ова питања: 1) Обавезе из облигационог односа; 2) Потраживања; 3) Спроводљивост потраживања; 4) Дуг и одговорност; 5) Облигациони однос као склоп и као процес; 6) Трајни облигациони односи.

3. Прва глава је посвећена заснивању облигационих односа путем уговора и „пословног контакта“. Њен „грађевински материјал“ распоређен је у шест параграфа, који долазе овим редом: 1) Слобода уговарања и њене границе у облигационом праву; 2) Прописи о форми у облигационом праву; 3) Одређивање садржине уговорног облигационог односа; 4) Предуговор, уговор о промени, новацији и поравнању; 5) Првобитна немогућност чинидбе и првобитна неспособност дужника; 6) Законски облигациони односи без примарне обавезе на чинидбу.

4. Друга глава је насловљена са „Права и обавезе из облигационог односа“, а раздељена је у осам параграфа: 1) Принцип верности и веровања (*Treu und Glauben*);² 2) Релативна неодређеност предмета чинидбе; 3) Новчани дуг; 4) Посебно регулисана потраживања; 5) Делимично испуњење, испуњење преко трећих, место

² То значи бити веран и веровати у верност друге стране у облигационом односу, што одговара, приближно, начелу савесности и поштења, којим баратају наши правници.

и време чинидбе; 6) Узајамни уговор; 7) Опште право придржаја; 8) Укључивање трећих у облигациони однос.

5. Треће поглавље гласи: „Гашење потраживања и окончање облигационог односа“. Оно има само два одељка: 1) Испуњење и другачије намирење повериоца; 2) Остали разлози гашења потраживања и окончање целог облигационог односа.

6. Четврта глава заузима једно од двају централних места у уџбенику и попуњава простор од 144 странице. Њен наслов је: „Кршење обавезе и ометање испуњења“. Тако насловљена проблематика обрађена је у осам мањих делова, тј. параграфа: 1) Одговорност дужника; 2) О препрекама испуњењу за које није одговоран нико од учесника; 3) О немогућности испуњења за коју је одговоран дужник; 4) Доцња дужника; 5) Шкођење рђавим испуњењем, остала кршења обавезе и споразум о уговорној казни; 6) Суодговорност повериоца, посебно о повериочевој доцњи; 7) Свршетак уговорног односа после учињеног одустанка; 8) Примена облигационих норми и одговорности на посебне чинидбене односе јавног права.

7. Пета глава односи се на обавезу накнаде штете. Њен текст захвата простор од 149 страна, што је јасан доказ њеног централног места у уџбенику. Сва изложена грађа ове главе смештена је у шест параграфа: 1) Претпоставке и опсег обавезе на накнаду штете уопште; 2) Предмет обавезе на накнаду штете (натурална реституција и новчана накнада); 3) Надокнада имовинске штете у новцу; 4) Фактори који умањују штету; 5) Отпадање или ограничење обавезе на накнаду из посебних разлога; 6) Питања регреса у праву која се тиче накнаде штете.

8. У шестој глави обрађена су питања под насловом „Правно следовање у потраживања, у обавезе и у облигационе односе“. Последње, седмо поглавље посвећено је „Множини поверилаца и дужника“.

В. Одабрана места

Из мноштва питања која су у овом уџбенику обрађена, издвајам два, која ми изгледају посебно интересантна за домаће читаоце. То су: 1) Непажња као типична кривица у грађанском праву, и 2) Узрочна веза као претпоставка одговорности због штете.

1. Непажња као типична кривица у грађанском праву

1. Према § 276, ст. 1 немачког Грађанског законика (скраћено: BGB), „непажљиво поступа онај ко занемари пажњу која је у саобраћају потребна“. Ако из таквог поступања проистекне ште-

та за неког другог, следује прекор због непажње, тј. кривице. По Ларенцу, тај се прекор упућује зато што је лице у питању штетну последицу свог понашања могло предвидети и избећи, само да се понашало другачије, тј. како треба. Стога, предвидљивост и избежљивост штете чине елементе кривице у облику непажње. Ако је човек крив због својих поступака и њихових последица, тада је он, према основном закону етике, за њих *лично* и одговоран. У тој одговорности садржани су, истовремено, признање бића његове личности и његова везаност за моралне и правне норме (стр. 276).

2. Ларенц ће, међутим, приметити да лична одговорност на-лази свој пуни израз у кривичном, али не и у грађанском праву. Инсистирање на строгој личној одговорности није прихватљиво за грађанско право, јер би иначе многе узроковане штете морале остати ненадокнађене. Човека можемо учинити лично одговорним због његових поступака само уколико је он, „према својим духовним и телесним способностима, био у стању да спозна и учини оно што је потребно“. Стога су немачки судови, одавно, стали на становиште да у грађанском праву важи *објективизовано или типизирано мерило за непажњу*. То гледиште следи и претежан део правне теорије (стр. 285). Према том схватању, грађанска одговорност због непажње уопште зависи од *типичних знања и способности* припадника одређеног занимања или одређене групе учесника у саобраћају (на пример, возача моторних возила), или одређене старосне групе. Онај ко обавља позив лекара, занатлије, земљорадника или трговца, тај треба да јемчи барем за просечне способности и знања припадника тих професија, као и за пажњу мерену према способностима и знањима њених уредних посленика. Њега, међутим, не треба ослободити од прекора због непажње зато што не располаже типичним знањима и способностима, који су својствени људима његовог занимања или старосног доба, и чији недостатак он *лично* није скривио. Као илустративан пример, Ларенц наводи случај возача моторног возила који је, због њему непознате слабости свога вида, прегазио непримећеног бициклисту. У пресуди о том случају, Савезни врховни суд Немачке је истакао да је „оптужени морао спознати барем границе своје индивидуалне могућности виђења, као и сваки возач моторног возила“. Ту се није постављало питање да ли је управо тужени возач могао постати свестан граница своје недовољне способности виђења, него да ли би то спознао возач нормалних способности, брижљив возач. Лично незнање или несазнатљивост самог туженог возача не ослобађају га од терета кривице (стр. 286). С друге стране, индивидуални прекор кривице због непажње долази у обзир само кад је у питању лице које располаже специјалним знањима, већим од просечних. Јер онај ко више може, тај је више и дужан.

3. По Ларенцу, ово схватање значи да одговорност због непажње у грађанском праву садржи у себи елементе и *објективне одговорности*. Кад су у питању уговорни односи, разлог томе лежи у потреби да се свако може ослонити на веровање да његов партнер поседује типичне способности људи своје професије или своје групе. Вођење рачуна о чисто индивидуалним моментима, који појединце оправдавају, лишило би саобраћај потребне заштите до извесног степена. Ни за деликатне радње „субјективно“ мерило није у складу са потребом за прикладним намирењем штете. Јер у грађанском праву није реч о казни него о правичном раздељивању штете; а за ту сврху није довољно строго индивидуално мерило кривице. Истина, у многим случајевима у којима се замерка због непажње темељи на објективном мерилу, она ће бити основана и у односу на конкретног починиоца штете. Утолико се, дакле, остаје у оквирима принципа кривице. Али у мањем броју ситуација, у којима то није случај, примена објективног и типизираних мерила за кривицу води, у ствари, ка одговорности за ризик, тј. ка одговорности због немања властите способности. То је, у неку руку, цена коју грађанско право плаћа због начелног признања принципа кривице (стр. 286–287).

4. У закључном делу свога излагања Ларенц ће поново подвући да „објективно“ мерило за нехат захтева да се води рачуна о способностима различитих група људи. Отуда: што је више подела на групе, све се више враћамо поново субјективном мерилу. Сем тога, у извесним прописима грађанског права појам непажње употребљен је као строго индивидуални појам (на пример: § 161, ст. 1 и § 254 BGB). Објективно мерило за нехат не долази у обзир ни кад се ради о накнади неимовинске штете у смислу задовољења, нити у случају кад неко, помажући другоме у невољи (непрофесионално), проузрокује штету зато што је објективно непажљиво поступио јер су његове снаге или способности биле недовољне. За појам „непажња“, који правни поредак тако често употребљава, не мора да важи увек исто мерило. Такво поимање не произлази нити из језичког сазвучја, нити из природе ствари, нити из постулата правичности (стр. 287–288).

II. Узрочна веза као претпоставка одговорности због шетње

1. Ову тему је Ларенц обрадио најпре у својој докторској дисертацији (1927. године), а и доцније, у више махова, поново се бавио њоме. И у њенику он узрочној вези придаје посебан значај, те о њој говори на целих 27 страна, од којих је најмање једна трећина штампана ситним словима. Цело излагање сместио је под наслов који је за нас необичан: „Однос између чињеничног стања које заснива одговорност и даљих штетних последица“. После тог главног наслова следи више поднаслова, чије су формулације такође изненађујуће, али ће убрзо све постати јасно и разумљиво.

2. Готово на самом почетку, Ларенц ће указати на потребу да се прави разлика између *каузалијетета који заснива одговорност* и *каузалијетета који одговорност испуњава*. Први се тиче узрочне везе између одређене човекове радње и повреде туђег правног добра или штитећег закона. Таква је, на пример, веза између радње дужника накнаде и повреде тела или оштећења ствари. Ако из тога још настану и даље штетне последице, ради се о узрочној вези која испуњава одговорност. Узрочна веза која заснива одговорност нормативно је ограничена захтевом за противправношћу радње и кривицом њеног извршиоца. Али узрочну везу која испуњава одговорност закон не коригује, него то мора да чини судија у сваком конкретном случају. И ту је управо оно што задаје тешкоће, о којима ће Ларенц говорити у своме даљем излагању о овој теми. Али, пре него што отпочне ту причу, он ће (ситно штампаним текстом) разјаснити поближе разлику између те две врсте узрочности, на два примера из судске праксе.

а) Мало псето претерано плашљиве госпође А напао је велики пас лица Б. Видевши да је њен љубимац у озбиљној опасности, госпођа А се онесвестила. И док се њеном љубимцу није ништа догодило, она је, онесвешћена, пала на степеништу и задобила телесну повреду. У овом случају је пас лица Б само привидно напао пса госпође А, али не и њу лично. Нападом изазвана несвестица и из тога произишла телесна повреда госпође А није, међутим, последица претходно настале повреде њеног пса (да јесте, била би то пратећа или посредна штета, која је проистекла из штете на ствари, па би се могло говорити и о каузалитету који одговорност испуњава), него је непосредна последица понашања великог пса лица Б, које је њу уплашило. Постоји узрочна веза између понашања животиње и телесне повреде жене А, и то је веза која заснива одговорност лица Б. Али се поставља још питање да ли такво оштећење здравља, које је искључиво последица деловања страха, битише у оквирима опасности од животиње за коју се одговара по § 833 BGB? Краће речено, да ли ту штету треба подвести под ризик који § 833 BGB ставља на терет држаоцу животиње? Ако се на то питање одговори позитивно, тиме је потврђена опстојност узрочне везе која заснива одговорност лица Б, и оно је дужно да госпођи А надокнади штету насталу „из“ оштећења здравља. Тек ако се постави питање даљих, пратећих штета, њихова накнада зависиће од узрочне везе која испуњава одговорност. У овом случају, то би била веза између оштећења здравља и тиме изазваних даљих губитака, као што је, на пример, губитак зараде.

б) Жена, чији је супруг настрадао у саобраћајном удесу, тражила је надокнаду због штете на своме здрављу, коју је претрпела услед мужевљеве смрти. Она је одраније била зависна од алкохола, али се њено стање, после смрти супруга, погоршало услед губитка

„стабилизирајућег деловања“ њеног мужа. Тврдила је да се штета на њеном здрављу манифестује у појачаној зависности од алкохола. Ларенц сумња да се овде уопште може говорити о оштећењу здравља у смислу § 823 BGB. Савезни врховни суд Немачке дао је мишљење да се, „према искуству живота, може сматрати да би се зависност жене од алкохола појачавала и без смрти мужа“. Самим тим, тај суд је негирао постојање узрочне везе између саобраћајног удеса и оштећења здравља, која би могла да заснује одговорност (стр. 433).

3. Водећи рачуна о томе да је узрочна веза природна појава, Ларенц констатује да је за одређени догађај „узрочан“ сваки услов, тј. свака околност коју није могуће апстраховати а да, услед тога, и ток догађаја не буде другачији, да се догађај уопште не деси или да се не деси барем у одређено време (*теорија conditio sine qua non*). То значи да је узрочна веза у смислу природних наука *безгранична*. Међутим, одговорност изискује границе, јер дужност накнаде штете не може бити бескрајна и непрегледна. Али, пошто се те границе не даду утврдити из самог појма узрочне везе, морају се наћи други критеријуми који оправдавају приписивање штетних последица подручју одговорности дужника надокнаде (стр. 434–435). Најпре је учињен покушај да се одговорност за сасвим удаљене последице искључи помоћу *правног појма узрока*, али се убрзо увидело да о њему није уопште могуће говорити, јер је појам узрочне везе својствен свим наукама. После ступања на снагу BGB, извесни немачки правници су „лансирали“ *теорију адекватне узрочне везе*, сматрајући да једино „адекватна узрочна веза може бити узрочна веза у правном смислу“. Ларенц примећује да је тек доцније дошло до спознаје да се не ради о питању узрочне везе него о *проблему приписивања*. Законодавац не располаже појмом узрочности, а осим тога, право, понекад, води рачуна и о узрочним везама које нису адекватне. „Овде се ради о питању колико далеко сама узрочна веза, кад постоји чињенично стање што заснива одговорност, може да образложи одговорност за пратеће штете.“ Одговор на то питање изискује вредновање које је страно појму узрока (стр. 435).

4. Ларенц ће објаснити да вредновање по теорији адекватности иде за тиме да подручју одговорности дужника надокнаде припише даље штетне последице које су се надовезале на догађај што заснива одговорност, уколико њихово наступање, са становишта *искусног посматрача*, није могло изгледати потпуно невероватно. Тиме треба да буде искључено приписивање оних штетних последица које би могле настати захваљујући једино сасвим необичном спајању околности које, с гледишта замишљеног посматрача, није никако требало очекивати. Такве последице не треба стављати на терет дужнику накнаде, него има да их сноси онај кога су погодиле („*casum sentit dominus*“). Другим речима, према околностима сазнат-

љивим у време настанка штетног догађаја, овај догађај мора бити подесан да изазове насталу штету. При оцени тог питања ваља узети у обзир сва сазнања којима је дужник у датом тренутку располагао, али и знања искусног посматрача догађаја. Овај критеријум приписивања штете важи, у првом реду, кад се штетни догађај своди на човеково понашање и одговорност по основу кривице. Објективна, пак, одговорност не зависи од адекватности узрочне везе, него од реализације специфичног ризика који је својствен опасној ствари и опасној делатности. Ларенц констатује да је такав став Савезни врховни суд Немачке заузео у три позната случаја. У првом случају, Суд је потврдио одговорност држаоца аутомобила који је аутомобил уступио лицу које је њиме намерно усмртило полицајца. Други и трећи случај тичу се штета узрокованих авионима на млазни погон, који су ниско прелетали куће и аутомобиле (стр. 439).

5. Говорећи даље о теорији адекватне узрочности, Ларенц ће, са негодовањем, истаћи податак да се њено учење, у судској пракси, поима веома широко. Јер у тзв. „накнадну објективну прогнозу“ штетног догађаја Савезни врховни суд не укључује само дужника него и треће замишљено лице, које назива „оптималним“ посматрачем. Том „оптималном“ посматрачу судови приписују знања и таквих околности какве су за дужника накнаде штете биле чак несазнатљиве. Следећи случај то јасно показује: Лице коме је други нанео телесну повреду умрло је од последица повреде која није нарочито тешка, зато што је било срчани болесник. Бивши *Reichsgericht* је осудио делинквента да надокнади штету због убиства, и то је овако образложио: „Ко недопуштено поступи према човеку слабог здравља, тај нема право да буде третиран као да је повредио здравог човека.“ Другим речима, то значи да ваља увек рачунати са могућношћу да је повређено лице било већ одраније тако слабо да ће повреда његовог здравља досегнути веће размере неголи повреда здравога. Према схватању немачког Савезног суда, то важи чак и у случају кад су необично тешке последице условљене дотад непознатом болешћу повређеног, која је несрећним случајем само активирана (стр. 437–438). Чак и нова штета, која је настала доцније, сматра се адекватном последицом раније повреде. Тако је у једном случају повређени изгубио ногу и носио протезу, па је после десет година, услед осакаћености, пао и претрпео нове телесне повреде. *Reichsgericht* је сматрао да је „према општем људском искуству, требало рачунати и са далеком могућношћу да тужилац, услед нестабилности коју условљава ношење вештачке ноге, пре и теже неголи остали људи, падне и при том задобије нове повреде“ (стр. 438).

6. Ларенц не одобрава овакво либерално поимање „адекватности“ узрочне везе, јер сматра да се оно управља према „свезнајућем“ посматрачу тока догађаја, за кога су предвидљиве и сасвим

необичне околности. Он каже да и други немачки правници деле његово мишљење да је појам „адекватности“ неодређен и да судовима оставља сувише широк простор за оцену. Неки су чак сматрали да теорија о адекватности није у стању да одговорност због штете доведе у разумне границе, па зато предлажу друга мерила. Међутим, правна пракса се и даље чврсто држи овог учења. Па ипак, она је прихватила, уз то, и извесне допунске критеријуме. Ту је, на првом месту, *теорија о циљу норме*, која тражи да се питање домаћаја одговорности због штете решава тумачењем смисла и досега прекршених правних норми, објашњењем њиховог штитећег циља. По правилу, штитећи циљ норме изискује приписивање одговорном лицу само оних штетних последица које са догађајем што одговорност заснива стоје у адекватној узрочној вези. Али, циљ норме може, изузетно, захтевати и накнаду неадекватне штете, тако да је довољна „природна“ узрочна веза. То се догађа кад је у питању одговорност због штете узроковане опасним стварима и опасним делатностима, али и штете изазване вакцинацијом. У тим случајевима ваља гарантовати намирење и због штетних последица са чијим наступањем не треба, по правилу, рачунати, али које се, иако ретко, могу ипак показати. И веома мали ризик штете, који није узет у обзир, треба да буде покривен. То значи да се теорија адекватне узрочности и теорија о циљу штитеће правне норме морају примењивати напоредо, јер оне једна другу не искључују (стр. 445–446).

7. Међутим, Ларенц ће убедљиво показати да се проблематика узрочне везе овим не исцрпљује. Са догађајем који заснива одговорност могу, наиме, бити повезане и радње трећег лица или само оштећеног, које доведу до увећања штете. И те даље штетне последице ваља приписати одговорном лицу, уколико су оне условљене радњама оштећеног или трећег које не представљају необичну реакцију на штетни догађај, тј. уколико је узрочни ланац био „адекватан“. Ради се, већином, о погрешним поступцима, учињеним у намери да се већ настала штета умањи или отклони, али и о трошковима које оштећени начини да би дужника накнаде идентификовао и од њега затражио намирење. Али, приписивање је искључено у случају кад су даље штете узроковане радњом оштећеног или трећег која почива на њиховој слободној вољи, и која није „изазвана“ догађајем што одговорност заснива. Ту је реч о радњама које су продуковале нови ризик штете, који се управо и остварио. Обе изложене ситуације Ларенц је зачинио са много примера из судске праксе. Ево неких од њих: Приликом операције једног повређеног лица, лекар је открио *diverticulum* (побочни џеп) на његовом цреву, па је и њега операцијом одстранио, али је повређени умро од последица те друге операције. Савезни врховни суд стао је на становиште да првобитни штетник не треба да одговара за смрт повређенога (стр. 450). Али, ако је повређено

лице погрешно лечено, зато што је његова повреда погрешно дијагностикована, па услед тога претрпи даљу штету на своме здрављу, сматра се да је првобитни штетник и за њу одговоран. Пракса немачких судова одбија одговорност првобитног штетника само због *̄рубих лекарских ̄решака* у лечењу повређенога, јер сматра да за те грешке недостаје адекватна узрочна веза. Ларенц мисли да је такво образложење погрешно, јер, по њему, лекар треба да одговара зато што је његов допринос штети знатно претежнији од доприноса првобитног штетника. Другим речима, допринос првог починиоца штете узрочном ланцу сасвим је безначајан. Међутим, ни то правило није неограничено, јер приликом оцене степена одговорности ваља водити рачуна и о степену кривице. Ако је први штетник намерно нанео другоме телесну повреду, треба да му одговара и за пратеће штете које су резултат грубе лекарске грешке (стр. 450).

8. Ларенц подвлачи да ова проблематика није својствена само штетама због телесне повреде, него се јавља и у области уговорних односа. Тако је у једном случају нотар извршио погрешну оверу уговора о куповини непокретности. Продавац је хтео да ту околност искористи као разлог за разрешење уговора. Стога је тужио купца и тражио да суд утврди да је уговор ништав. Пошто је ту парницу изгубио у свим судским инстанцама, продавац је захтевао од нотара да му надокнади парничне трошкове. Савезни врховни суд је одбио тај захтев, сматрајући да „властита одлука оштећенога није изазвана понашањем штетника“ (стр. 451).

9. Излагање о узрочној вези Ларенц завршава објашњењем нечињења као узрока штете. Ту је реч о непредузимању неке радње која би одређену штету спречила или бар умањила. У том случају, нечињење се правно изједначава са изазивањем конкретне штете позитивним чином, али само уколико је одговорно лице било дужно да штету предупреди и да дела у томе циљу. Даља је претпоставка да је одговорном лицу, у датој ситуацији и уз сву објективно потребну пажњу, било стварно могуће да одговарајућим чињењем штету предупреди или умањи. Јер само ако је таква могућност постојала, његова пасивност има вредност услова штете, макар и „негативног“. Ларенц ће нарочито истаћи да такви негативни услови нису карике реалног узрочног ланца, него их ми само, у мислима, у њега укључујемо. То је могуће зато што је и нечињење облик човековог понашања којим управља његова воља. Међутим, ишло би се сувише далеко ако бисмо од сваког захтевали да свуда, где му је то могуће, дела ради заштите туђих правних добара, као што од свакога тражимо да избегне повреде таквих добара активним понашањем. Једино лицу које је имало правну обавезу да претећу штету од другог отклони, можемо упутити прекор због пасивног држања и приписати му насталу штету (стр. 457–458).

10. По Ларенцовом мишљењу, обавеза да се туђа штета спречи или умањи може произићи, најпре, из уговора или преговора (таква је, на пример, обавеза да се партнер обавести о извесним стварима), из закона или из опште и основне дужности да се властито понашање тако подеси како њиме не бисмо угрозили друге. Онај ко створи опасност штете по другога има поготову обавезу да ту опасност отклони. Он је дужан „да осигура безбедан саобраћај“. Ако то не учини, њему приписујемо насталу штету, као последицу његовог пропуштања. При томе се ради, у ствари, о замишљеној, *хипотетичкој* узрочној вези: питамо се које последице не би наступиле да је пропуштена радња предузета. Али, и код овакве оцене не треба водити рачуна о штетним последицама које се не могу сматрати „адекватним“ или се не могу приписати одговорном лицу из неких других разлога (стр. 458).

Г. Закључак

1. Књига коју смо приказали заслужује много више од обичне хвале и препоруке читаоцима. Она је право благо од правничке вештине и памети. Читалац који до ње дође и који се упусти у разговор са њоме, спознаће неслућени свет идеја и података. Те идеје не мора прихватити и усвојити, али их мора уважавати. Јер оне су плод вековне правне културе народа од којег су се и многи други народи учили праву.

2. Никакав приказ и оцена књиге нису у стању да надоместе њено поседовање. Огромна је штета што је она, из више разлога, недоступна југословенским правницима. Та штета дала би се отклонити једино њеним превођењем на српски језик и објављивањем. Онај ко се на то одважи, учиниће велику услугу домаћим правницима.

Јаков Радишић

Dieter Medicus:

Schuldrecht I: Allgemeiner Teil

(9. Auflage, Verlag C. H. Beck, München 1996, XV + 411)

А. Увод

1. Немачки студенти права имају на располагању две врсте уџбеника: мале и велике (тзв. *Kurzlehrbücher* или *Grundrisse*). Мали уџбеници намењени су студентима који се први пут суочавају са